Татар гомуми белем бирү оешмаларында укучылар өчен татар әдәбиятыннан олимпиада сорауларына җаваплар (муниципаль тур, 2025-2026 уку елы) 9 нчы сыйныф

Максималь балл – 48

I. Тест биремнәре (18 балл).

1. Бер тарихи вакыт аралыгында әдәбиятта барган үзгәрешләр. Әдәбиятның билгеле бер юнәлештә үсүе, әдәби закончалыклар һәм хасиятләрнең бер әсәрдән – икенчесенә, бер иҗаттан – икенчесенә, бер чордан икенче чорга күчеп, аны баета һәм үзгәртә баруы (2 балл):

Җавап: **<u>әдәби барыш</u>**

2. Билгеле бер дингә мөнәсәбәтле өйрәтүләрне үз эченә алган, яшәеш кануннарын Аллаһ кодрәтенә бәйләп аңлатучы, укучыны да дин кагыйдәләре, дин тарихы белән таныштыруны максат иткән әдәбият (1 балл):

1) урта гасыр төрки-татар әдәбияты
2) дини әдәбият
3) дөньяви әдәбият

3. Болгар чоры әдәби ядкәре. Авторын һәм әсәрнең исемен язып куегыз (2 балл):

Җавап: **<u>Кол Гали «Кыйссаи Йосыф»</u>**

4. Милли төрки әдәбиятлар барлыкка килгәнче яшәгән, төрки халыкларның уртак мәдәни мирасы, төрки әдәбиятлар үсешенең нигезе (2 балл):

Җавап: **<u>гомумтөрки әдәбият</u>**

5. Әдәби әсәрдә табигать күренешләренең сурәтләнеше (2 балл):

Җавап: **<u>пейзаж</u>**

6. Әдәби әсәрдә геройның тышкы кыяфәтен сурәтләү (2 балл):

Җавап: **<u>портрет</u>**

7. Яшәеш кануннарын фәнни нигездә аңлатучы, кешенең иҗтимагый, мәдәни, аң эшчәнлеген Аллаһ йогынтысына мөнәсәбәтле карамый торган әдәбият (1 балл):

1) урта гасыр төрки-татар әдәбияты
2) дини әдәбият
3) **дөньяви әдәбият**

8. Көрәш идеяләрен тормышка ашыруга гомерен багышлаган, көрәш ярдәмендә иске тәртипләргә каршы күтәрелгән романтик герой. Мондый тип лирик герой Сәгыйть Рәмиев иҗатында актив чагылыш таба (2 балл):

Җавап: **<u>гыйсъянчы, бунтарь лирик герой</u>**

9. Мәүла Колый иҗатындагы төп жанр (2 балл):

Җавап: **<u>хикмәт</u>**

10. *Тәгәрәп аунап*
Буй үскән,
Туган илем, исән бул!

Чәч кузгатып,
Җай искән,
Таңгы җилем, исән бул!
Йөгереп - йөгереп туктаган...
Яулык болгап сыктаган,
Нәзкәй билем, исән бул! ... Әлеге шигырьнең исемен һәм авторын языгыз (2 балл):

Җавап: **<u>Дәрдемәнд «Видагъ»</u>**

II. Язма җавапка бәйле биремнәр (30 балл).

1. Мәгърифәтчелек реализмы һәм аңа хас үзенчәлекләр. Әлеге үзенчәлекләрне Муса Акъегетнең «Хисаметдин менла» әсәре мисалында аңлатып языгыз (10 балл).

<u>Татар әдәбиятындагы мәгърифәтчелек реализмы кысаларында иҗат ителгән әсәрләрдә раслаучы пафос, идея өстенлек итә: гыйлемлелек, мәрхәмәтлелек мактала, әхлакый нәтиҗәләр сүз катламында да кабатлана. Төп конфликт акыллы, белемле һәм надан, тәрбиясез геройлар, искелек белән яңалык арасында формалаша һәм акыллы геройның яки яңалыкның җиңүе белән тәмамлана. Әсәрләргә шартлылык хас булып, геройлар да уңай яки тискәрегә кискен аерыла, аларның эш-гамәлләре, язмышы да мотивлаштырылган була. Уңай геройлар гел уңай сыйфатлардан гына тора. Кешенең әхлакый камиллеген белем алу белән бәйләнештә карау, җәмгыятьне үзгәртү эшен гаиләдән башлау мотивлары әйдәп бара. Кеше бәхете дә аң-белем һәм тәрбиягә мөнәсәбәтле аңлатыла һ.б.</u>

Әлеге әсәрдә дә бу сыйфатлар ачык чагылыш таба. Мәсәлән, уңай геройлардан Хисаметдин белән Хәнифә гел уңай сыйфатлардан гына тора. Хисаметдин укымышлы, белемле, акыллы, тәрбияле герой. заман яңалыклары белән хәбәрдар, газеталар алдырып алар белән танышып бара, игенчелек хезмәте белән шөгыльләнә, үз өендә яңа ысул белән (җәдитчә) балалар укыта. Тормышын да укымышлы кыз белән бәйли, дуслары да үзе кебек халыкны наданлыктан чыгару, авыр хәлдә калганнарга (Мохтар) дөрес юл күрсәтү белән шөгыльләнәләр.

Хәнифә зифа буйлы, чибәр булу өстенә укымышлы, уңган һәм иң мөһиме - үз бәхете өчен көрәшүче, киләчәге турында тирәнтен фикер йөртергә сәләтле. Укыйяза белүе, тәвәккәллеге һәм сүзендә нык торуы аңа язмышын үзе теләгән юлдан алып барырга ярдәм итә. Әсәрдә хатынкыз иреге мәсьәләсе Хәнифә образында гәүдәләнә. Муса Акъегет татар әдәбиятында беренчеләрдән булып Хәнифә образында иске гореф-гадәтләрне кире кагып, үз бәхете өчен көрәшкән һәм җиңеп чыккан татар кызын иҗат итә.

Әсәрдә конфликт Хисаметдин белән Бикбулат хәзрәт арасында, ягъни искелек белән яңалык арасында. Ул Хисаметдиннең Бикбулат хәзрәт белән булган бәрелешләрдә аны җиңеп чыгуы белән чишелә.

Муса Акъегет, татар әдәбиятында беренчеләрдән булып, үз заманының әһәмиятле мәсьәләләреннән булган җәдитчелек һәм кадимчелек каршылыгын чагылдырып, киң катлам халыкны белемле итү, хатын кыз иреге, гаилә коруда шәхси теләк, фикери уртаклыкны яклап чыга. Бу мәсьәләләрне хәл итүне автор тормышчан вакыйгалар, реалистик геройлар һәм аларның эшгамәлләре аша ачып бирә.

2. Муса Акъегетнең «Хисаметдин менла» әсәрендә төп конфликт. Ул кемнәр арасында барлыкка килә һәм үсә? (5 балл):

Әсәрдә конфликт Хисаметдин белән Бикбулат хәзрәт арасында, ягъни искелек белән яңалык арасында. Авылның карт мулласы Бикбулат хәзрәт Хисаметдингә мөмкин кадәр каршылык күрсәтә. Авыл халкы алдында хурлый, абруен төшерә, надан итеп күрсәтергә, эш-гамәлләрендә кимчелек табып, аларны халык алдында фаш итәргә тели. Шуның белән ул дәрәҗәсен күтәрергә, авыл халкын үзенә каратып, иске тәртипләргә буйсындырып яшәтергә омтыла. Әсәрдә төп конфликт - искелек һәм яңалык көрәше. Үзенең акылы, гыйлеме, сабырлыгы, уйлап эш итүе нәтиҗәсендә Хисаметдин Бикбулат хәзрәт белән булган бәрелешләрдә җиңеп чыга. Бу конфликт аша автор искелеккә ябышып ятмау, дөньяви белемнәрне үзләштерү кирәклеген дәлилли.

3. Муса Акъегетнең «Хисаметдин менла» әсәрендәге үзегез теләгән бер геройга характеристика бирегез (5 балл):

Укучылар үзләре теләгән геройга характеристика бирергә тиешләр.

4. Муса Акъегетнең «Хисаметдин менла» әсәрендә автор фикерен – идеяне аңлатып языгыз (5 балл):

Хисаметдин белән Хәнифә икесе дә — укымышлы, искелектән килгән, кеше ирегенә һәм бәхетенә каршы куелган киртәләрне үтә алырлык көчле ихтыярлы, яңа заман геройлары.

М. Акъегетзадә, милли алгарышны югары әхлаклы, белемле һәм һөнәрле, ирекле шәхес кенә тудыра ала. Шәхси бәхет тә, халыкның бәхете дә аң-белем һәм тәрбиягә бәйле. Моның өчен милләтнең үз укымышлылары булырга тиеш, дип раслый.

5. Бүген актив иҗат эше белән шөгыльләнә торган (урта һәм яшь буын) 3 шагыйрьнең һәм 2 язучының исем-фамилиясен языгыз (5 балл).